

mlabilecek niteliktedir. Ülkü Önal'ı böyle bir eseri Türk kültürüne ve halk edebiyatına kazandırdığı için, Kalkan Matbaası yetkililerini de kitabın yayımını gerçekleştirdikleri için kutluyor ve kendilerine bu yolda başarı dilekelerimizi iletiyoruz.

Aziz Ayva

Musa, Qasimov, *BİRİNCİ DÜNYA MUHAREBESİ YILLARINDA BÜYÜK DEVLETLERİN AZERBAJCAN SİYASETİ*, 3 CİLT, BAKÜ, 2000, 2001 VE 2004.

Azerbaycan Sovyet tarih yazımı Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle arkasında çok sayıda tarihi problemleri miras bırakarak üstlendiği ideolojik misyonunu sona erdirdi. Fakat kendinden sonra bıraktığı problemler o kadar derin olmuştur ki, bağımsızlık sonrası yeniden yapılanan Azerbaycan tarih yazımı bu gün de bu mirasla baş etmektedir. Azerbaycan halkının kökeni, Azerbaycan'ın İslamlaşması, Azerbaycan'ın komşularıyla ve dünya devletleriyle ilişkileri ve benzeri Azerbaycan Sovyet tarih yazımından kalan problemlerin izlerini şimdi de Azerbaycan tarih yazımında görmek mümkündür ve bu problemlerin bir çoğu daha bilimsel olarak incelenmiş değildir.

Azerbaycan Sovyet tarih yazımının ideolojik incelemelerinden kurtulamayan konulardan biri de Birinci Dünya Muharebesi yıllarında dünya devletlerinin Azerbaycan politikası konusu olmuştur. Aslında bu dönem üzerine ister Azerbaycan'da, ister Sovyetler Birliği'nin diğer Cumhuriyetlerinde, isterse de eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri dışındaki ülkelerde bir çok araştırmalar yapılmıştır. Fakat bu araştırmalarda Azerbaycan kısmı bazen kısa şekilde geçiştirilmiş, bazen de ideolojik yaklaşımlardan kurtulamamıştır. Bazen de kısa bir süreç incelemeye tabii tutulmuştur. Bu araştırmaların önemli eksikliği ise hiç birinde Azerbaycan'ı Kuzeyi ve Güneyi ile birleşik bir şekilde merkezi konuma yerleştirilip incelenmemesidir.

Çağdaş Azerbaycan tarih yazımının önemli tarihçilerinden olan Prof. Dr. Musa Qasimov'un "**Birinci Dünya Muharebesi Yıllarında Büyük Devletlerin Azerbaycan Siyaseti**" adlı eseri bu alanda yukarıda da işaret ettiğimiz boşluğu doldurmak bakımından önemli bir eserdir.

Eser 3 ciltten oluşmaktadır: Birinci Dünya Muharebesi Yıllarında Büyük Devletlerin Azerbaycan Siyaseti (Ağustos 1914-Ekim 1917), 1 cilt, Bakü 2000, (300 sayfa); Birinci Dünya Muharebesi Yıllarında Büyük Devletlerin Azerbaycan Siyaseti (Kasım 1917-Kasım 1918), 2

cilt, Bakü 2001, (406 sayfa); Birinci Dünya Muharebesi Yıllarında Büyük Devletlerin Azerbaycan Siyaseti (belgeler, haritalar, resimler), 3 cilt, Bakü 2004, (532 sayfa).

Birinci cilt Ağustos 1914-Ekim 1917, İkinci cilt Kasım 1917-Kasım 1918 yılları olaylarını içermektedir. Eserin üçüncü-sonuncu cildi ise arşiv belgelerinden, resimlerden ve haritalardan oluşmaktadır.

38 devletin ve dünya nüfusunun %87-nin katıldığı Birinci Dünya Muharebesi'nde büyük devletlerin Azerbaycan politikasının oluşmasının temelinde bir çok faktörler rol oynamaktaydı. Siyasi, askeri, ekonomik ve stratejik temellere dayanan bu faktörleri birkaç grupta toplamak mümkündür:

Azerbaycan Avrupa ve Asya arasında önemli bir ticaret yolunun üzerinde yerleşmektedir. Bu ticaret yoluyla ticari malları farklı yönlere taşımak mümkündü. Rusya, İran ve Türkiye ile ticaretini Azerbaycan üzerinden yürütmekteydi. Kuzey Azerbaycan dünyaya Güney Kafkas demir yolları, Hazar Denizi, Poti ve Batum limanlarıyla açılmaktaydı.

Yine Avrupa devletlerinin planladıkları Londra-Bombey ticaret yolu Aleksandrov-Rostov'dan sonra Bakü üzerinden devam ederek Reşt-Tahran-Kerman-Nuşki takiben Hindistan'a ulaşacaktı.

Azerbaycan zengin petrol ve diğer yer altı zenginliklerin olduğu bir memleketti. Amerika'dan sonra ikinci büyük petrol kaynaklarının Azerbaycan'da olduğu düşünülüyordu. Birinci Dünya Muharebesi'nin nedenlerinden birisinin de petrol kaynaklarının ele geçirilmesi olduğunu düşünürsek, Azerbaycan petrolünün büyük devletleri nasıl kendisine çektiğini görebiliriz. Hatta, petrol işi üzerine çalışan İngiliz C. Çayldz "Eğer Bakü petrolü olmasaydı, 1914-1921 yıllarında Yakın ve Orta Doğu'da yaşanan olaylar farklı olurdu" demekten kendini alamamıştır.

Petrolden başka Azerbaycan'da mis, demir, kobalt, gürğuşun, altın, gümüş ve alüminyum kaynakları da bulunmaktaydı. Azerbaycan'da farklı iklim kuşaklarının bulunması yaşam ve ekonomi için olumlu olanaklar sağlıyordu. Kuzey ve Güney Azerbaycan'ın yerüstü zenginlikleri - pamuk, balık, ipek, tütün, bal, deri yun, meyve ve benzerleri de devletlerin dikkatini çekmekteydi. Azerbaycan aynı zamanda komşu bölgelerle dünya devletlerine iyi bir pazar oluşturabilirdi.

Azerbaycan halkının dili, milli yapısı da devletlerin Azerbaycan politikasını oluşturmasında etkenlerden biri olarak görmek mümkündür.

Özetlersek, Birinci Dünya Muharebesi yıllarında büyük devletlerin Azerbaycan politikasını oluşmasını sağlayan faktörler, Azerbaycan'ın ticaret yolu üzerinde yerleşmesi, petrol ve diğer yer altı zenginliklere

sahip olması, **yerüstü zenginlikleri, iyi bir iklim kuşağında yerleşmesi, iyi bir pazar oluşu** ve benzerleridir.

Birinci Dünya Muharebesi yıllarında büyük devletlerin Azerbaycan siyaseti bu ekonomik temeller üzerinde formalaşıp gelişirken, bu devletlerin ayrıca ayrılıkta da Azerbaycan'a yönelik planları vardı.

Osmanlı Devleti'nin Azerbaycan siyasetinin esasını Panislamizm, Pantürkizm ve Turancılık oluşturmaktaydı. Rusya'ya karşı isyana kalkacak olan Türk ve Müslüman halk başarılı oldukları takdirde ya bağımsız devletlerini kuracak, ya da Osmanlı Devleti'nin himayesinde kendi devletlerine kovuşmuş olacaktı.

Almanya Yakın ve Orta Doğu'da yerleşmede ve bu bölge için düşündüğü siyasetini gerçekleştirmek için Türklere ve Müslümanlara güveniyordu. Almanya'nın Rusya ve İngiltere ile bu bölgede mücadele edebilmesi için Türklerin ve Müslümanların yardımına çok ihtiyaçları vardı.

Osmanlı Devleti'nin ellerinde bulunan boğazları ele geçirmeği düşünen Rusya Devleti için ise Osmanlı'nın, Kafkaslarda yeni kaynaklar ele geçirmek ve güçlenmesi kabul edilmezdi. Bunun karşısını almak için de tüm yolları denemekteydi.

İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa ise ilk planda Osmanlı-Almanya ortaklığının Kafkaslarda yerleşip güçlenmesinin karşısını almak ve Panislamizm, Pantürkizm ve Turancılık düşüncelerinin yayılmasını engellemekti. İngiltere Panislamizm yerine milletçiliği yayarak Osmanlı Devleti'ni kısa sürede parçalamayı amaçlamaktaydı.

Büyük devletler bu planlarını 1813 Gülistan ve 1828 Türkmençay Anlaşmasıyla ikiye bölünen Azerbaycan'ın sadece Kuzey topraklarında değil, Güney topraklarında da aynı hızla sürdürmekteydiler.

1917 Şubat ve Ekim Devrimleri, Mayıs 1918 yılında Kafkasya'da üç yeni bağımsız devletin -Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Devletlerinin- kurulması her ne kadar büyük devletlerin Kafkasya ve Azerbaycan politikalarında şekil, metot değişikliklerine sebep olsa da, amaçları değişmez olarak kaldı.

Eserde yazar, Birinci Dünya Muharebesi yıllarında Kafkasya'da ve Anadolu'da Ermenilerin Türk ve Müslümanlara karşı yaptıkları soykırıma da dikkatleri çekmektedir. Yazara göre, Rusların maşa olarak kullandıkları Ermenilerin Türk ve Müslümanlara karşı yaptıkları soykırımın ideolojik esasları Birinci Petro (Deli Petro)'nun vasiyetlerine dayanmaktadır. Bu soykırımın forması her ne kadar değişse de mahiyet itibarıyla Türk ve Müslümanlara karşı Ermeniler tarafından şimdiye kadar devam ettirilmektedir.

Türlere ve Müslümanlara soykırım uygulayan Ermeniler, bu olayı dünyaya farklı şekilde yansıttılar: Güya ki, Türkler Ermenilere soykırım uygulamışlar. Bunun için de arşiv belgelerini, tarihi bilgileri sahteleştirerek dünyayı "Ermeni soykırımına" inandırmaya çalıştılar ve bu inandırmanın siyasi uzantıları günümüze kadar devam etmektedir. "Aslında ise "Ermeni soykırımı" olmamış, Ermeni silahlı gruplarının zulmünden bıkan Türk ve Müslüman nüfus kendilerini korumuşlardır. Ölen Ermeniler ise savaş durumunda hayatlarını kayıp etmişlerdir. Ölen Ermenilerin sayı ise öldürülen Türk ve Müslümanlarının sayısından ise çok çok azdır. Toplu şekilde katliama uğrayanlar Ermeniler değil Türk ve Müslümanlar olmuşlardır".

Eserin üçüncü-son kısmını Birinci Dünya Savaşı yıllarında büyük devletlerin Azerbaycan siyasetinin askeri, diplomatik-siyasi ve stratejik yönleriyle ilgili Azerbaycan, Amerika, Almanya, Büyük Britanya ve b. ülkelerin arşiv ve kütüphanelerinde korunmakta olan arşiv belgeleri, konuyla ilgili resimler ve haritalar oluşturmaktadır.

Eser Azerbaycan Tarih yazımında incelenen dönem bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu dönem üzerine yapılacak yeni çalışmalar için geniş perspektifler sunmaktadır.

Eser sadece metot bakımından değil, siyasi bakımdan da değerini korumaktadır. 1991 yılından Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra kurulan bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti büyük devletlerin politikasında yine de yerini almaktadır. Farklı devletlerin Azerbaycan Cumhuriyetine yönelik politikaları oluşmuştur. Bu politikaların tarihini, kökenini anlamak bakımından eser bir daha değer kazanmaktadır. Çünkü büyük devletlerin politikalarında şekil, forma her ne kadar değişse de mana, esas değişmemektedir.

Elnur Ağaoglu

Muhammet Kuzubaş, MAHZEN-İ ESRAR İLE NEFHATÜ'L-EZHAR MUKAYESİ, Deniz Kültür, Samsun 2005, 60 s.

Divan şiirinin gelişmesiyle birlikte, şairlerin birbirlerinin eserlerini takriz (beğenme) nev'inden yeni bir edebi tür ortaya çıkmıştır: nazire. Buna göre bir şairin, beğendiği bir eserle aynı vezinde ve konuda benzer bir eser yazmasına nazire adını verilir. Nazireler mesneviden mesneviye olabildiği gibi, gazelden gazele de olmuştur. Öyle ki nazirelerdeki değişiklik bununla da kalmayıp konuların değiştirildiği, sadece iki eserin ortak yönünün vezinle ve biçimsel özellikleriyle kısıtlandığı dahi olmuştur.